

Nr 9.

Ankom till riksdagens kansli den 23 februari 1945 kl. 11 fm.

Utlåtande i anledning av väckt motion om viss ändring i lagen om vapenfria värnpliktiga.

Enligt lagen den 26 mars 1943 (nr 121) om vapenfria värnpliktiga må värnpliktig, för vilken bruk av vapen mot annan skulle medföra djup samvetsnöd, fullgöra värnpliktstjänstgöring i vapenfri tjänst (1 §). Detta innebär, att han skall vara befriad från att övas i vapens bruk och från att bära vapen eller ammunition. Vapenfri värnpliktig skall uttagas till sjukvårdstjänst vid krigsmakten eller tjänstgöring vid civilförsvaret. Utan hinder av vad sålunda stadgats må, där omständigheterna påkalla sådant, vapenfri värnpliktig uttagas till eller användas i expeditions-, yrkes- och handräckningstjänst eller civilt arbete vid krigsmakten eller för civilt arbete utom densamma för statens eller kommuns räkning. (2 §.¹) Tillstånd till fullgörande av vapenfri tjänst samt beslut om den tjänstgöring, till vilken den vapenfrie värnpliktige skall uttagas, meddelas av Konungen (4 §). Sådant tillstånd och beslut kan av Konungen återkallas eller ändras (5 §).

I en inom andra kammaren av herr *Gustafsson* i *Bogla m. fl.* väckt, till lagutskott hänvisad motion, nr 69, vilken behandlats av andra lagutskottet, har hemställts, att riksdagen måtte för sin del besluta, att till 4 § ovan nämnda lag skall läggas en andra punkt, så att lagrummet erhåller följande lydelse:

4 §.

Tillstånd till fullgörande av vapenfri tjänst, så ock beslut om den tjänstgöring, till vilken den vapenfrie värnpliktige skall uttagas, meddelas av Konungen. Dessförinnan skall, då den värnpliktige så önskar, yttrande i ärendet inhämtas från en av Konungen för ändamålet utsedd nämnd, bestående av för bedömande av ifrågavarande ärenden lämpade personer till det antal Konungen bestämmer.

Den första bestämmelsen om rätt för s. k. samvetsömma att fullgöra värnpliktstjänstgöring i särskild ordning utfärdades 1902 genom ett kungl. cirkulär. Enligt detta skulle fråga om tillstånd till tjänstgöring såsom samvetsöm prövas av vederbörande truppförbandschef (motsvarande).

År 1920 tillkom den första lagen i ämnet. Lagen var av provisorisk karaktär och gällde till och med år 1925, då ny lag utfärdades. Denna avlöstes av 1943 års lagstiftning. Enligt 1920 och 1925 års lagar ankom det på inskrivningsrevisionerna att pröva anmälda samvetsbetänkligheter mot värn-

¹ Senaste lydelse av 2 § se SFS 1944: 543.

pliktstjänstgöring i vanlig ordning. Genom lagändring 1940 begränsades emellertid inskrivningsrevisionernas prövningsrätt till att avse ansökningar, som gjordes i samband med värnpliktsinskrivningen, medan avgörandet beträffande ansökningar från redan inskrivna värnpliktiga hänsköts till Konungen. Sedan inskrivningsrevisionerna avskaffats genom 1941 års värnpliktslag, har Konungen beslutanderätt i alla ärenden.

Enligt tillämpningsförfattningarna till de olika lagarna har värnpliktig, som begärt tillstånd att fullgöra tjänstgöring såsom samvetsöm, haft att förebringa viss skriftlig utredning i form av intyg. Sådan skyldighet föreligger allttjämt. Kraven på utredningen ha upprepade gånger skärpts i anledning av konstaterade missförhållanden.

1943 års lag utarbetades på grundval av ett av särskilda sakkunniga — *1941 års utredning angående samvetsömma värnpliktiga* — avgivet betänkande (SOU 1942: 15).

Beträffande frågan om sättet för prövningen av anmälda samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring yttrade de *sakkunniga*, att erfarenheten torde giva vid handen, att den skriftliga utredningen icke vore tillräcklig såsom underlag för en verklig prövning. De sakkunniga anförde vidare:

I främsta rummet har detta berott därpå, att de avgivna intygen ofta varit behäftade med allvarliga brister. Sålunda har det förekommit, att värnpliktiga, som sökt ifrågavarande tillstånd, avgivit intyg för varandra. Det är känt, att formulär till intyg tillhandahållits av sammanslutningar och tidningar. I många fall har utredningen i annan ordning visat, att intygsgivaren icke haft och icke kunnat hava tillräcklig kännedom om de förhållanden, han angivit i intyget. — — — Å andra sidan gäller om intyg, utfärdade av personer, vilka för den prövande myndigheten äro väl kända för objektivitet och omdömesförmåga, att de äro av stort värde. Det av polismyndighet utfärdade intyget om intygsgivarnas trovärdighet kan emellertid ingalunda anses innebära garanti för sådana egenskaper. Polismyndigheten lär i de allra flesta fall icke vägra intyg om trovärdighet, med mindre vederbörande fällts till ansvar för brott.

Med anledning av erfarenheterna om intygens bristfällighet såsom material för en verklig prövning av de anmälda samvetsbetänkligheterna ersattes i januari 1941 en tidigare föreskrift om intyg av präst i kyrkobokföringsorten med en föreskrift om att sökanden skulle infinna sig hos viss i särskild ordning utsedd prästman för samtal. Denne har att inhämta erforderliga upplysningar angående sökandens personliga förhållanden och övriga omständigheter, som kunna vara av betydelse för ärendets avgörande. Dessa upplysningar inhämtas på olika vägar. Sålunda brukar prästmannen sätta sig i förbindelse med intygsgivarna, med arbetsgivare, arbetskamrater m. fl. ävensom med pastor i sökandens församling eller frikyrkoförsamling, om sökanden tillhör sådan. Det åligger prästmannen att göra denna undersökning så grundligt, att han kan avgiva ett utlåtande utmynnande i ett bestämt uttalande om allvaret i sökandens samvetsbetänkligheter. De sakkunniga hava haft tillfälle att taga del av ett antal utlåtanden av ifrågavarande slag och hava jämväl på annan väg erhållit kännedom om hur ett antal av de utsedda prästmännen fattat sin uppgift. De sakkunniga hava fått den uppfattningen att de utsedda prästmännen i regel ägnat sig åt uppgiften med största allvar samt

med vilja och förmåga till objektivitet. Ifrågavarande prästmän hava förordnats av vederbörande domkapitel, dock att beträffande i tjänstgöring varande värnpliktiga militärpastorerna i stället anlåtats. På denna väg har i vissa fall kunnat konstateras att, ehuru formellt oklanderliga intyg om samvetsömhet förebragts, sökandens livsföring eller åtgärder för anskaffande av utredning om sin samvetsömhet icke kunna vara förenliga med rimliga krav på den, som vill göra anspråk på undantagsställning på grund av samvetsbetänkligheter. Vidare torde detta system hava medverkat till att personer, vilkas motiv icke varit ärliga, i viss utsträckning icke velat underkasta sig det noggranna skärskådande av sina personliga förhållanden, som metoden innebär. Å andra sidan har den verksamhet, de prövande prästmännen utövat, i åtskilliga fall föranlett, att personer, vilka av olika skäl icke kunnat förebringa den erforderliga formella utredningen men som icke desto mindre hyst de allvarligaste samvetsbetänkligheter, kunnat få dessa respekterade.

Med hänsyn till vad ovan anförts och då såväl teologisk sakkunskap som den vana att bedöma människor och den förmåga att vinna förtroende, som ofta utmärka prästmän, måste anses vara av betydande värde för utredningen av de särskilda fallen av anmäld samvetsömhet, vilja de sakkunniga, ehuru vunnit erfarenhet från systemets praktiserande i ett och annat fall lett till tvekan om vederbörandes lämplighet för uppgiften, förorda att systemet i princip bibehålles. Om än det synes naturligt, att personer tillhörande svenska kyrkans prästerskap alltjämt anlåtats för ifrågavarande uppgift, torde dock jämväl andra med själavård förtrogna böra kunna ifrågakomma. Det synes de sakkunniga lämpligast att vederbörande utses av Kungl. Maj:t. Med hänsyn till bland annat att svårigheterna för de värnpliktiga att komma i förbindelse med de av domkapitlen utsedda prästmännen på grund av att avstånden på sina håll äro avsevärda, synes det lämpligt att utredningsmännens antal sättes jämförelsevis högt. — — —

Inskrivningsrevisionernas avskaffande har automatiskt medfört att en möjlighet till personlig kontakt mellan den beslutande myndigheten och sökanden gått förlorad. Revisionerna ägde nämligen att kalla sökanden att inställa sig personligen ävensom att föranstalta om hörande av andra personer, som ansågos kunna lämna upplysningar av beskaffenhet att inverka på ärendets avgörande.

Denna möjlighet begagnades visserligen i mycket olika omfattning och dess betydelse har minskats genom det nämnda förfarandet med hänvisning till särskilt utsedd prästman. Icke desto mindre framstår det som en brist, att möjligheten till erhållande av kompletterande utredning bortfallit.

— — — Otivelaktigt föreligga stora svårigheter att med nuvarande organisation i varje särskilt fall föranstalta om en utredning, som är tillfyllestgörande för att ligga till grund för Kungl. Maj:ts beslut. I viss mån torde dessa svårigheter komma att ökas, därest de sakkunnigas förslag förverkligas, nämligen bland annat att samhällsfientliga element skola avlägsnas men upprepade frihetsstraff såvitt möjligt undvikas. De sakkunniga vilja därför förorda inrättandet av ett särskilt organ, vars yttrande av Kungl. Maj:t kunde inhämtas i hithörande frågor. De sakkunniga hava jämväl övervägt, om icke det särskilda organet kunde anförtros jämväl beslutanderätten i dessa. Här emot synes tala bland annat att beslutanderätten beträffande vissa andra undantag från värnpliktslagen förbehållits Kungl. Maj:t. Men även andra skäl, bland annat bibehållandet av Kungl. Maj:ts möjlighet att kontinuerligt följa utvecklingen av hithörande ömtåliga frågor samt önskvärheten av att riksdagens kontrollmöjligheter icke förminskas, tala för att beslutanderätten förbehålles Kungl. Maj:t. Att Kungl. Maj:ts prövning i det stora flertalet fall kan bliva rent formell synes naturligt och önskvärt.

Det föreslagna nya organet — förslagsvis benämnt Försvarsdepartementets värnpliktsråd — skulle hava att avgiva yttranden över alla ansökningar om tillstånd till vapenfri tjänstgöring ävensom att föreslå tjänstgöringsuppgift för dem, vilkas ansökningar av Kungl. Maj:t bifallas. Rådet skulle äga förelägga sökanden att inkomma med kompletterande utredning ävensom kunna ålägga sökanden personlig inställelse inför rådet eller av detta för ändamålet anlitad person eller myndighet. Genom att träda i förbindelse med de personer, som avgivit utlåtande, kunde rådet ytterligare bidra till ett materiellt tillfredsställande avgörande. Rådet skulle hava att följa utvecklingen på området och föreslå de åtgärder, som kunde anses betingade av omständigheterna. Det skulle avgiva förslag å de personer, som skulle ägna prövning åt anmälda samvetsbetänkligheter, ävensom bistå de utsedda personerna i deras verksamhet med anvisningar och råd. I rådet, som skulle utses av Kungl. Maj:t, borde krigsmakten, prästerskapet samt de frikyrkliga vara företrädde.

I de sakkunnigas förslag till lag om vapenfria värnpliktiga hade 4 och 5 §§ följande lydelse:

4 §.

Tillstånd till fullgörande av värnpliktstjänstgöring i den ordning, varom i denna lag stadgas, meddelas av Konungen, så ock beslut om den tjänstgöring enligt 2 §, till vilken den värnpliktige skall uttagas. Dessförinnan skall yttrande i ärendet inhämtas från ett av Konungen för ändamålet utsett råd, bestående av för bedömande av ifrågavarande ärenden lämpade personer till det antal Konungen bestämmer.

5 §.

Tillstånd och beslut, som i 4 § avses, må av Konungen återkallas eller ändras sedan yttrande i ärendet inhämtats från det i samma lagrum omfördälda rådet.

De sakkunnigas förslag tillstyrktes eller lämnades utan erinran i flertalet av de över sakkunnigbetänkandet avgivna *yttrandena*. Domkapitlet i Härnösand framhöll vikten av att vid den prövning av sökandens duglighet till krigstjänst, som skulle föregå vidare utredning, läkarundersökningen jämväl och icke minst omfattade dennes psykiska förutsättningar. Det hade nämligen kommit till domkapitlets kännedom, att i icke få fall till prästman hänvisade samvetsömman visat så uppenbara defekter (onormalt låg intelligensnivå, psykopatisk läggning), att deras betänkligheter icke kunnat läggas under etisk prövning. Medicinalstyrelsen förutsatte, att de vapenfria värnpliktiga, sedan de sammandragits för utbildning, bleve föremål för samma grundliga läkarundersökning, som företoges med övriga värnpliktiga. Denna undersökning skulle från och med år 1942 kompletteras med vissa schematiska psykotekniska prov m. m. och där så prövades erforderligt även med en psykiatrisk undersökning. Styrelsen höll nämligen före, att det för den militära sjukvårdens tillgodoseende vore av största vikt, att alla på något sätt psykiskt defekta vapenfria värnpliktiga särskildes och endast användes i den enklaste handräckningstjänsten. En sådan eftergallring torde jämväl bliva erforderlig för till luftskyddets brandtjänst avdelade vapenfria värnpliktiga för att denna viktiga detalj i samhällets krigsberedskap skulle ernå högsta möjliga effek-

tivitet. Arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse föreslog, att i det rådgivande organet skulle ingå en psykiatriskt utbildad läkare.

I den proposition till 1943 års riksdag (nr 18), varigenom förslag till lag om vapenfria värnpliktiga framlades, anförde *föredragande departementschefen, statsrådet Sköld*, i förevarande hänseende bl. a.:

På av de sakkunniga anförda skäl förordar jag, att beslutanderätten i hit-hörande ärenden förbehålls Kungl. Maj:t. De ärenden, som sålunda komma under Kungl. Maj:ts prövning, äro mången gång mycket vanskliga att bedöma. Ett materiellt riktigt avgörande är av stor betydelse för sökandena liksom även för försvarsväsendet och är svårt att ernå utan en allsidig utredning och prövning. Det synes emellertid åtminstone för närvarande knappast nödvändigt att för ändamålet skapa ett permanent organ. Ett tillfredsställande resultat synes kunna nås genom att Kungl. Maj:t förordnar särskild föredragande för hithörande ärenden samt bereder denne möjlighet att anlita den sakkunskap på olika områden, som kan finnas behöfelig. Med hänsyn till att Kungl. Maj:t skall fatta beslut jämväl om de vapenfria värnpliktigas uttagning för viss tjänst bör föredraganden samarbeta med lantförsvarets kommandoexpedition och centrala värnpliktsbyrån. Skulle det efter vunnen erfarenhet av en dylik anordning befinnas erforderligt att hava tillgång till ett rådgivande organ av den typ de sakkunniga föreslagit, torde det böra ankomma på Kungl. Maj:t att härom fatta beslut.

Vad beträffar formerna i övrigt för prövningen av ansökningar om vapenfri värnpliktstjänstgöring har den nu bestående ordningen med delvis individuell och muntlig prövning genom särskilda utredningsmän tillkommit under beredskapstiden, sedan erfarenheten ådagalagt, att den tidigare huvudsakligen på skriftliga intyg grundade proceduren icke möjliggjorde en verklig prövning. All anledning synes föreligga att bibehålla den organisation, som under omständigheternas tryck skapats och som i stort sett visat sig fungera tillfredsställande. Jag biträder därför de sakkunnigas i detta hänseende framställda förslag. Riktigt synes mig dock vara, att utredningsmännen skola utses av Kungl. Maj:t. Att vid bestämmandet av utredningsmännens antal och verksamhetsområden hänsyn kommer att tagas till behovet inom olika landsdelar av sådana biträden, synes mig naturligt. Däremot finner jag icke anledning förorda, att i författningsföreskrift skall angivas, att utredningsman skall vara präst i svenska kyrkan. Det torde emellertid ligga i sakens natur, att denna kategori i främsta rummet ifrågakommer. Förslag synes böra avgivas av vederbörande domkapitel, varjämte de frikyrkliga samfundens genom frikyrkliga samarbetskommittén eller i annan ordning böra beredas tillfälle att giva sin mening tillkänna.

I likhet med de sakkunniga anser jag, att vapenfri värnpliktig bör vara skyldig att när helst så befinnes böra ske underkasta sina samvetsbetänkligheter förnyad prövning. I den av mig förordade lagtexten återfinnes ock en bestämmelse om att Konungen äger att återkalla tillstånd till vapenfri tjänst. I lagens tillämpningsföreskrifter böra införas närmare bestämmelser i ämnet, vid vilkas utformande bör eftersträvas att skapa garanti för att beviljade tillstånd till vapenfri tjänstgöring komma under förnyad omprövning där anledning är att antaga att tveksamhet måste råda om tillståndets fortbestånd.

I fråga om utformningen i ett visst avseende av tillämpningsföreskrifterna till lagen anförde departementschefen:

För befrielse från tjänstgöring med vapen bör krävas, att den värnpliktige är beredd att i annan form än genom vapentjänst stödja samhället och dess försvarsmakt. Fall ha förekommit, att tillstånd sökts och erhållits till tjänstgöring i den för samvetsömma stadgade ordningen men att vederbörande efter tillståndets erhållande vägrat utföra anvisat arbete. Av dem, som begära vapenfri tjänst, bör därför krävas en försäkran om villighet att fullgöra tjänst i den ordning som i lagen stadgas. Bestämmelse härom bör införas i tillämpningsföreskrifterna.

I anledning av propositionen väcktes inom riksdagen flera *motioner* (I: 201 och 202, II: 293—295), vari yrkades, att 4 och 5 §§ i lagen om vapenfria värnpliktiga måtte erhålla den lydelse de sakkunniga föreslagit.

Andra lagutskottet, som behandlade propositionen, yttrade i sitt däröver avgivna utlåtande, nr 12, i nu ifrågakarande hänseende följande:

Vid bedömandet av anmälda samvetsskäl mot värnpliktstjänstgöring ligger stor vikt uppå att utredningen och prövningen blir allsidig och grundlig. De sakkunniga hava förordat inrättandet av ett särskilt, av specialister på området bestående råd, vars yttrande av Kungl. Maj:t kunde inhämtas i hithörande frågor. I likhet med departementschefen finner utskottet emellertid, att det för närvarande knappast är nödvändigt att för ändamålet skapa ett permanent organ. Beredningen av hithörande ärenden torde lämpligen kunna ske på det sätt departementschefen förordat. Utskottet anser sig alltså ej kunna tillstyrka bifall till de i frågan väckta motionerna.

Mot utskottets utlåtande i denna del reserverade sig sex ledamöter, vilka anförde:

I överensstämmelse med vad som föreslås i propositionen anse vi, att beslutanderätten i hithörande ärenden fortfarande skall ligga i Kungl. Maj:ts hand. Önskvärdheten av att Kungl. Maj:t kan kontinuerligt följa utvecklingen i fråga om de vapenfria värnpliktiga anse vi väga tyngre än nackdelen av att Kungl. Maj:ts tid, som bör ägnas större uppgifter, belastas med den mängd ärenden, varom här är fråga. Departementschefens arbetskraft kan emellertid av helt naturliga skäl endast i obetydlig omfattning sättas in på en detaljprövning av varje ansökning att få fullgöra värnplikt i enlighet med vad som stadgas i lagen om vapenfria värnpliktiga, och Kungl. Maj:ts prövning torde därför i det stora flertalet fall bli rent formell. 1941 års utredning har även funnit detta »naturligt och önskvärt». Av desto större betydelse bli då reglerna för ärendenas förberedande behandling. Enligt departementschefens uppfattning kan ett tillfredsställande resultat ernås genom att en särskild föredragande förordnas samt att det beredes honom möjlighet att anlita den sakkunskap på olika områden, som kan finnas behöflig. Däremot anser departementschefen det för närvarande knappast nödvändigt att för ändamålet skapa ett permanent organ. Enligt vår uppfattning åter är det av största betydelse att tillse att redan vid den nya lagens antagande fasta regler skapas för den förberedande behandlingen av de ömtåliga ärenden, det här gäller. Bland annat ur denna synpunkt avsluta vi oss till tanken på inrättandet av ett särskilt råd för ansökningarnas prövning, innan Kungl. Maj:t fattar sitt beslut. Vi ha därvid även beaktat de skäl för inrättandet av ett särskilt råd, som framförts i motionerna, och den opinion i samma riktning, som visat sig på kyrkligt och frikyrkligt håll. Vi dela den åskådning, som gjort sig gällande, att genom rådet skulle skapas

en viktig möjlighet till djupgående prövning av dessa grannliga frågor. Bestämmandet av rådets sammansättning bör i enlighet med vad som föreslagits av de sakkunniga helt ligga i Kungl. Maj:ts hand.

På grund härav hemställde reservanterna, att 4 och 5 §§ i lagen om vapenfria värnpliktiga måtte erhålla följande lydelse:

4 §.

Tillstånd till fullgörande av vapenfri tjänst, så ock beslut om den tjänstgöring, till vilken den vapenfrie värnpliktige skall uttagas, meddelas av Konungen. Dessförinnan skall yttrande i ärendet inhämtas från ett av Konungen för ändamålet utsett råd, bestående av för bedömande av ifrågasvarande ärenden lämpade personer till det antal Konungen bestämmer.

5 §.

Tillstånd och beslut, som i 4 § avses, må av Konungen återkallas eller ändras sedan yttrande i ärendet inhämtats från det i samma lagrum omförmälda rådet.

Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets förslag.

Enligt gällande *tillämpningskungörelse* till lagen om vapenfria värnpliktiga (SFS 1943:122¹) åligger det värnpliktiga, som begär tillstånd till vapenfri tjänst, att själv förebringa följande utredning (1 § 3 mom.):

a) skriftlig, på heder och samvete avgiven försäkran av sökanden, att bruk av vapen mot annan skulle för honom medföra djup samvetsnöd;

b) uppgift huruvida sökanden, med hänsyn till avsedd användning i händelse av krig, företrädesvis önskar bliva uttagen till sjukvårdstjänst vid krigsmakten eller tjänstgöring vid civilförsvaret;

c) intyg av polismästare eller stadsfiskal i stad eller landsfogde eller landsfiskal å landet i fråga om sökandensandel;

d) intyg, utfärdat på heder och samvete av två till myndig ålder komna, trovärdiga personer, vilka under långvarig bekantskap med sökanden förvärvat ingående kännedom om hans personliga förhållanden, att de äro övertygade om att bruk av vapen mot annan skulle för honom medföra djup samvetsnöd, vilket intyg jämväl skall innehålla utförliga upplysningar i följande hänseenden, nämligen beträffande intygsgivarnas ålder, personliga uppfattning i värnpliktsfrågan, det antal intyg rörande samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring de avgivit, tid och förhållanden, varunder intygsgivarna känt sökanden, sökandens livsföring och religiösa övertygelse ävensom de omständigheter i övrigt, på vilka intygsgivarnas omdöme grundas; samt

e) intyg av polismästare eller stadsfiskal i stad eller landsfogde eller landsfiskal å landet i fråga om under d) omförmälda intygsgivares trovärdighet ävensom av polismyndighet verkställd utredning i frågan huruvida intygsgivarna gjort sig kända för agitation mot värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning.

Utöver de ovan i detta moment angivna intyg må sökanden vid ansökningens föga de andra intyg eller övriga handlingar, som han kan vilja åberopa till stöd för densamma.

¹ Ändrad 1944: 48 och 1944: 665.

Sökanden är skyldig att efterkomma anvisning, som för vinnande av ytterligare utredning meddelas honom av den myndighet, till vilken ansökningen inkommit.

Punkten a) här ovan erhöll den återgivna lydelsen genom kungörelse den 18 februari 1944 (nr 48). Dessförinnan skulle den värnpliktiges försäkran därjämte innehålla, att han vore villig att fullgöra värnpliktstjänstgöring på sätt stadgades i lagen om vapenfria värnpliktiga.

I fråga om behandlingen av ansökan stadgas i tillämpningskungörelsen (3 § 2 mom.), att den militära myndighet, till vilken ansökan inkommit, skall överlämna ansökningshandlingarna till utredningsman, som av Konungen förordnats att biträda vid prövning av ansökningar om vapenfri tjänst. Sökanden skall hänvisas att inom viss förelagd tid infinna sig hos utredningsmannen för samtal enligt dennes närmare bestämmande. Utredningsmannen skall inhämta erforderliga upplysningar angående sökandens personliga förhållanden och övriga omständigheter, som kunna vara av betydelse för ärendets avgörande. Därefter skall utredningsmannen utan dröjsmål till inskrivningschefen överlämna, jämte handlingarna i ärendet, eget utlåtande, som med angivande av inhämtade upplysningar samt övriga skäl giver uttryck för den uppfattning utredningsmannen bildat sig i frågan, huruvida bruk av vapen mot annan skulle för sökanden medföra djup samvetsnöd. Handlingarna i ärendet skola av inskrivningschefen insändas till försvarsdepartementet.

Propositionen angående den nya lagen innehöll ett förslag om inrättande av *a r b e t s f ö r b a n d*, vilket icke kommit till uttryck i lagtexten. Förslaget härstammade från de *sakkunniga*, vilka ansågo, att bland de samvetsömma funnes personer, som icke förtjänade särskild hänsyn från samhällets sida, samt härutinnan anförde:

De sakkunniga avse särskilt de personer, vilka hysa en mot staten föraktfull inställning. I detta sammanhang erinras om den sekt, som benämnes Jehovas vittnen. Vidare avse de sakkunniga sådana samvetsömma, som ådraga sig straff för vägran att fullgöra den tjänst, som de i egenskap av vapenfria värnpliktiga fått sig ålagd. Enligt de sakkunnigas mening bör från samhällets sida någon hänsyn icke tagas till de bevekelsegrunder, de må benämnas samvetsskäl eller annat, som föranlett dessa personers ställningstagande. Å andra sidan bör varken försvarsmakten, luftskyddet eller myndigheter i allmänhet, som anordna arbeten för samvetsömma, belastas med personer, som kunna anses utgöra en fara för verksamheten eller i vart fall verka upplösande på disciplinen. Dessa personer böra särskilt registreras, krigsplaceras i en särskild grupp samt i krig eller vid krigsfara sammanföras i särskilt arbetsförband med sådant befäl, biträdande personal, förläggning och arbetsuppgift, att någon fara för ordningen eller mot samhället riktad verksamhet icke uppkommer. Jämväl i fred böra ifrågavarande personer sammanföras till särskild arbetsplats, som för ändamålet bör förses med för övervakning tillräckligt och kvalificerat arbetsbefäl.

Departementschefen anslöt sig till förslaget om inrättande av arbetsförband för vissa värnpliktiga. Han förklarade sig därvid förutsätta, att till sådant förband ej skulle hänföras personer med allvarligare psykiska defekter och att förbandet skulle stå under en i medicinskt hänseende betryggande tillsyn.

Ifrågavarande förslag föranledde ej till någon erinran från *utskottet* eller *riksdagen*.

Beträffande tillämpningen av 1943 års lagstiftning om vapenfria värnpliktiga har utskottet inhämtat följande.

De lokala utredningsmännen utses efter förslag av domkapitlen och frikyrkliga samarbetskommittén. Kungl. Maj:t har vid tillsättandet av utredningsmännen följt de avgivna förslagen. Utredningsmännen äro präster tillhörande statskyrkan eller frikyrkligt samfund. Inom vart och ett av landets 21 inskrivningsområden finnas flera utredningsmän, envar för viss del av inskrivningsområdet.

Den som söker tillstånd till vapenfri tjänst hänvisas till utredningsmannen för det område, inom vilket hans kyrkobokföringsort är belägen. Är sökanden inkallad till tjänstgöring, äger han i stället vända sig till vederbörande militärpastor.

Ärenden angående tillstånd till vapenfri tjänst och återkallelse av sådant tillstånd beredas inom försvarsdepartementet av en därtill särskilt förordnad föredragande. Förekommer anledning till antagande, att utredningen i ett ärende är ofullständig, kompletteras densamma genom föredragandens försorg. I fall då föredraganden och expeditionschefen äro ense om att ansökan om tillstånd till vapenfri tjänst bör beviljas föredrages ärendet endast i korthet för vederbörande statsråd. Alla tveksamma fall föredragas i detalj för statsrådet. Avslagsbeslut har aldrig meddelats utan efter fullständig föredragning av ärendet.

Besluten i anledning av ansökan om tillstånd till vapenfri tjänst äro av tre slag:

- 1) Bifall.
- 2) Beslut, varigenom ansökan avslås med den följd att sökanden skall fullgöra värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning (enkelt avslag).
- 3) Beslut, varigenom ansökan avslås och den värnpliktige ålägges fullgöra värnpliktstjänstgöringen i arbetsförband (kvalificerat avslag).

Kvalificerat avslagsbeslut tillämpas i fall då sökanden med hänsyn till de anmälda samvetsbetänkligheternas art anses icke böra insättas i vanlig trupp-tjänst. Hänvisning till tjänstgöring vid arbetsförband meddelas dessutom regelmässigt, då tidigare meddelat tillstånd återkallas.

Något arbetsförband har ännu ej organiserats. Detta har medfört, att de värnpliktiga, på vilkas ansökningar meddelats kvalificerat avslagsbeslut eller vars tillstånd till vapenfri tjänst återkallats, ej inkallats till tjänstgöring.

Sedan nu gällande lag om vapenfria värnpliktiga trädde i kraft — den 1 april 1943 — till utgången av 1944 ha 996 ansökningar om tillstånd till vapenfri tjänst bifallits, 166 avslagits enkelt och 82 avslagits kvalificerat. I 7 fall har förordnats om sinnes- eller annan läkarundersökning av sökanden. I 55 fall har tidigare meddelat tillstånd till vapenfri tjänst återkallats, varvid den värnpliktige ålagts att fullgöra tjänstgöring vid arbetsförband.

Det här ovan angivna antalet enkla avslagsbeslut är missvisande såtillvida,

att detsamma innefattar åtskilliga fall, i vilka ansökningar från samma sökande avslagits upprepade gånger.

Anledningen till det relativt stora antalet kvalificerade avslagsbeslut är den i tillämpningskungörelsen i dess ursprungliga lydelse givna bestämmelsen, att sökande skulle avgiva skriftlig förklaring att han vore villig att fullgöra värnpliktstjänstgöring på sätt stadgades i lagen om vapenfria värnpliktiga. Denna villighetsförklaring fick ej begränsas att avse endast viss tjänstgöring. De som ansågo sig ej kunna underskriva en sådan allmän villighetsförklaring måste enligt författningen få avslag på ansökan om tillstånd till vapenfri tjänst. Då de ej voro villiga att fullgöra *vapenfri* tjänst av vad slag som helst, ansågos de ej lämpligen böra placeras i trupptjänst. Resultatet härav blev kvalificerat avslag på deras ansökningar.

Emellertid togs och tages alltjämt den största hänsyn till de värnpliktigas önskemål beträffande tjänstgöringens art. Den stora huvuddelen av de vapenfria har uttagits till luftskyddstjänst, som ju är civilt arbete utom krigsmakten. Vid krigsmakten har ej placerats någon värnpliktig, som icke förklarat sig villig därtill.

Med hänsyn härtill fann man det olämpligt att vidhålla det principiella kravet, att sökande skulle avgiva en allmän villighetsförklaring. Bestämmelsen härom upphävdes därför genom kungörelse den 18 februari 1944.

Av de ovan angivna 82 kvalificerade avslagsbesluten hänföra sig 76 till tiden före nämnda dag och endast 6 till tiden därefter. Berörda 76 fall skola bli föremål för omprövning.

Rörande erfarenheterna från tillämpningen av det nuvarande sättet för prövning av anmälda samvetsbetänkligheter har föredraganden i hithörande ärenden i försvarsdepartementet lämnat upplysningar inför utskottet.

Utskottet.

Den i motionen väckta frågan om inrättande av ett särskilt organ med uppgift att avgiva yttrande i ärenden angående tillstånd till vapenfri tjänst var, såsom framgår av den ovan lämnade redogörelsen, föremål för statsmakternas övertägande vid tillkomsten av nu gällande lag om vapenfria värnpliktiga. Från det då framförda förslaget i sådant avseende skiljer sig motionärernas väsentligen endast därutinnan att organet enligt motionärernas yrkande skulle träda i funktion endast i fall då den värnpliktige framställt begäran därom.

Såsom skäl för att frågan nu ånyo dragits under riksdagens prövning ha motionärerna anført, att fall inträffat då de lokala utredningsmännens personliga uppfattning påverkat bedömningen. Framförallt syntes en viss ojämnhet förekomma. Likartade fall hade nämligen bedömts olika. Med hänsyn härtill anse motionärerna, att värnpliktig, vars ansökan om tillstånd till vapenfri tjänst avstyrkts av utredningsmannen, borde få vädja till den föreslagna rådgivande nämnden. Därvid borde han få biträdas av person, som vore förtrogen med hans förhållanden.

Till grund för Kungl. Maj:ts beslut i ärende om tillstånd till vapenfri tjänst

ligger dels sökandens skriftliga utredning, dels utlåtande från en lokal utredningsman — förordnad av Kungl. Maj:t på förslag av vederbörande domkapitel och frikyrkliga samarbetskommittén. Detta utlåtande avges efter samtal med sökanden. Det åligger utredningsmannen att inhämta upplysningar angående sökandens personliga förhållanden och övriga omständigheter, som kunna vara av betydelse för ärendets avgörande. Sådana upplysningar inhämtas på olika vägar. Sålunda bruka utredningsmännen sätta sig i förbindelse med dem som avgivit i ärendet åberopade intyg, med sökandens arbetsgivare, arbetskamrater m. fl., med pastor i sökandens församling eller frikyrkoförsamling, om sökanden tillhör sådan. I utlåtandet skall utredningsmannen redogöra för de upplysningar han inhämtat samt avgiva motiverat yttrande om den uppfattning han bildat sig i frågan, huruvida bruk av vapen mot annan skulle för sökanden medföra djup samvetsnöd.

Beträffande utredningsmännens verksamhet uttalade 1941 års sakkunniga, att de fått den uppfattningen, att utredningsmännen i regel ägnat sig åt sin uppgift med största allvar samt med vilja och förmåga till objektivitet. Enligt de upplysningar som lämnats utskottet kan samma omdöme fällas även beträffande utredningsmännens verksamhet under tiden efter det nämnda uttalande gjordes.

Såsom förutsattes vid lagens tillkomst beredas ärenden angående vapenfria värnpliktiga inom försvarsdepartementet av en därtill särskilt utsedd föredragande. Det ligger i sakens natur, att beredningen huvudsakligen måste gå ut på att komplettera bristfälligheter i utredningen och att utvärdera tillförlitligheten av utredningsmannens yttrande. För detta ändamål äger föredraganden införskaffa alla erforderliga upplysningar och anlita den i varje särskilt fall lämpliga sakkunskapen. Informationer kunna anskaffas från personer som känna sökanden, utredningsmannen kan anmodas fullständiga sin utredning eller närmare förklara sitt ståndpunkttagande, etc.

Frågan är nu, huruvida man kan vinna ytterligare säkerhet för uppnående av en rättvis prövning genom att inrätta en nämnd med uppgift att yttra sig i ifrågavarande ärenden. De upplysningar utskottet inhämtat om hur behandlingen av förevarande ärenden utvecklats sig efter ikraftträdandet av 1943 års lag ha bibragt utskottet den uppfattningen, att den nuvarande ordningen fungerat tillfredsställande och bör kunna omfattas med förtroende. På grund härav anser utskottet sig böra avstyrka bifall till motionen.

I samband med behandlingen av motionen har utskottet erhållit den upplysningen, att lokal utredningsmans utlåtande beträffande ansökan om tillstånd till vapenfri tjänst icke delgives sökanden och att denne ej heller har möjlighet att taga del därav förrän efter det ärendet slutbehandlats hos Kungl. Maj:t. Sedan detta skett förvaras handlingarna hos den myndighet, hos vilken sökanden är värnpliktsregistrerad, och äro där tillgängliga för sökanden. Intet hindrar, att sökanden i fall då hans ansökan om vapenfri tjänst avslagits kan komma åter med ny ansökan och att han då kan åberopa de skäl och förebringa den utredning som enligt hans mening äro ägnade att föranleda en annan utgång. Då så sker, upptages den nya ansökningen

till allsidig prövning. Fastän sökanden på detta sätt har möjlighet att bemöta utredningsmannens utlåtande och få sina invändningar mot detsamma prövade, synes det vara skäligt, att denna möjlighet beredes honom redan innan det första avgörandet fattas. Utskottet anser, att utredningsmannens utlåtande bör på ett eller annat sätt delgivas sökanden och att denne i samband därmed bör beredas tillfälle att avgiva påminnelser i ärendet. Det bör naturligtvis stå sökanden fritt att därvid anlita det biträde han finner lämpligt. Då utskottet förutsätter, att det sålunda anförda, därest utskottets utlåtande godkännes av riksdagen, kommer att av Kungl. Maj:t beaktas utan att särskild framställning därom göres, finner utskottet anledning ej föreligga för riksdagen att avlåta skrivelse till Kungl. Maj:t i frågan.

Under hänvisning till vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att förevarande motion ej måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 22 februari 1945.

På andra lagutskottets vägnar:

DAVID NORMAN.

Vid ärendets behandling hava närvarit

från första kammaren: herrar *Norman, Holmbäck, Wistrand, Forslund**, *Olof Carlsson, Hage, Hallagård* och *Gunnar Andersson**;

från andra kammaren: herr *Olovson* i Västerås, fröken *Andersson*, herrar *Pettersson* i Hällbacken, *Ryberg, Nilson* i Eskilstuna, *Hermansson, Holm* och *Larsson* i Östersund.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.
